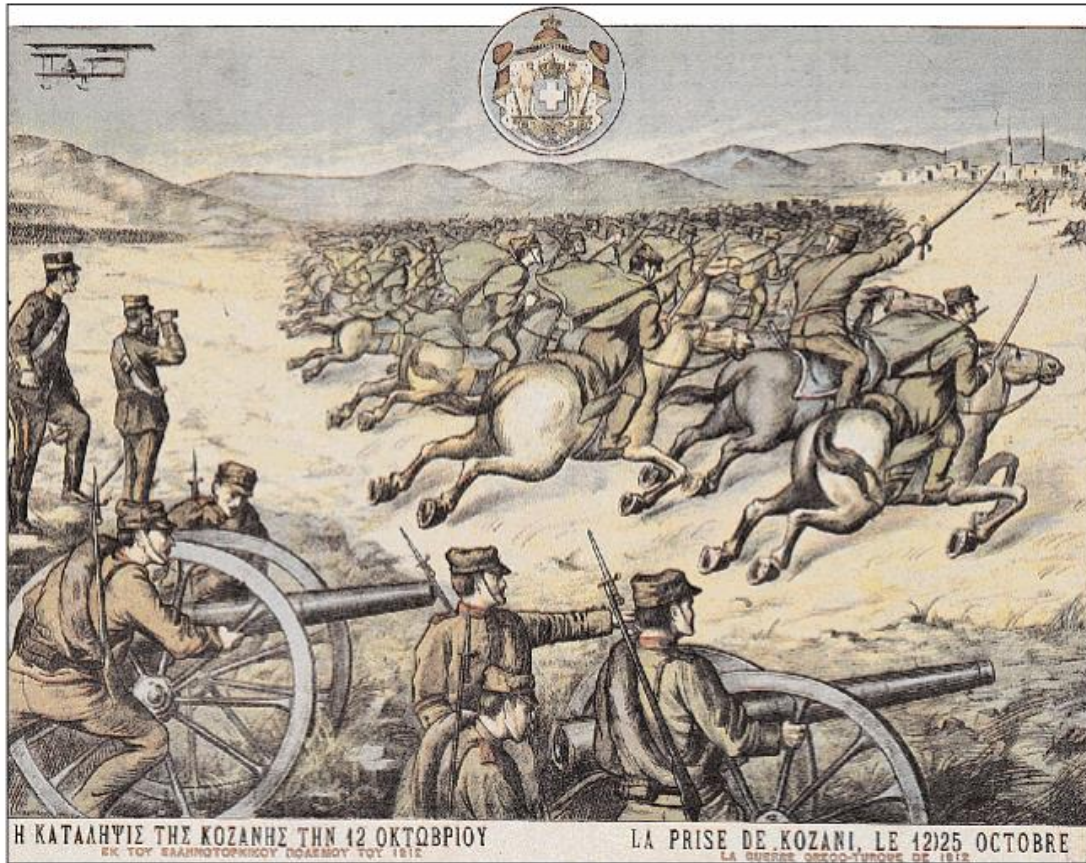

Η απελευθέρωση της Κοζάνης την 11^η Οκτωβρίου 1912 του Ηλία Γάγαλη δασκάλου, Διευθυντή του 5^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κοζάνης

Κύριε Περιφερειάρχη, κύριε Δήμαρχε, εκπρόσωποι του ελληνικού κοινοβουλίου,
αξιότιμες αρχές της πόλης, Κοζανίτες, Κοζανίτισσες

«Η κατάληψις της Κοζάνης την 12 Οκτωβρίου», εκ του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1912. Εγχρωμη λιθογραφία, σε σκληρό χαρτόνι, διαστ. 42x52 εκ. / 47x63 εκ. Συλλογή ΙΕΕΕ. Τη σύνθεσις επεξεργάστηκε ο Φρίζος Αριστέυς. (Από το Λεύκωμα: Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913, Ελληνική Λαϊκή Εικονογραφία. Εκδ. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία της Ελλάδος - Γενικό Επιτελείο Στρατού, Αθήνα 1992)

Μια λαμπρή μέρα ξημέρωσε για την πόλη μας η 11^η Οκτωβρίου. Φέτος γιορτάζουμε την 105^η επέτειο απελευθέρωσης της πόλης από τον τουρκικό ζυγό. Πώς όμως φτάσαμε σ' αυτό το ιστορικό γεγονός;

Τα βαλκανικά κράτη της Ελλάδος-Σερβίας-Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου συμάχησαν με σκοπό την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Ηγέτης της Ελλάδος κατά την περίοδο αυτή ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος και αρχιστράτηγος του στρατού ο διάδοχος βασιλιάς Κωνσταντίνος ο Β΄.

Η γενική επιστράτευση του στρατού μας άρχισε στις 17 Σεπτεμβρίου 1912. Αρχικοί στόχοι δυο: η απελευθέρωση της Θεσσαλίας και της Ηπείρου.

Στις 6 Οκτωβρίου απελευθερώνεται η Ελασσόνα και στις 7 Οκτωβρίου οι δυνάμεις μας πλησιάζουν τα στενά του Σαρανταπόρου. Η άμυνα των Τούρκων εκτείνονταν από Λαζαράδες έως Λιβάδι. Η τοποθεσία είναι φύση οχυρή και είχε ενισχυθεί από οχυρωματικά έργα εκστρατείας τα οποία είχαν γίνει με τις οδηγίες και την επίβλεψη της γερμανικής στρατιωτικής αποστολής με επικεφαλής τον τεχνικό Φον δερ Γκόλτς που έλεγε:

«Ενταύθα έσται ο τάφος του ελληνικού στρατού»¹.

¹ Νικολαΐδης (1915) Ιστορία του Ελληνοτουρκικού πολέμου, σ.50. Εκδοτικός οίκος Φέξη. Εν Αθήναις.

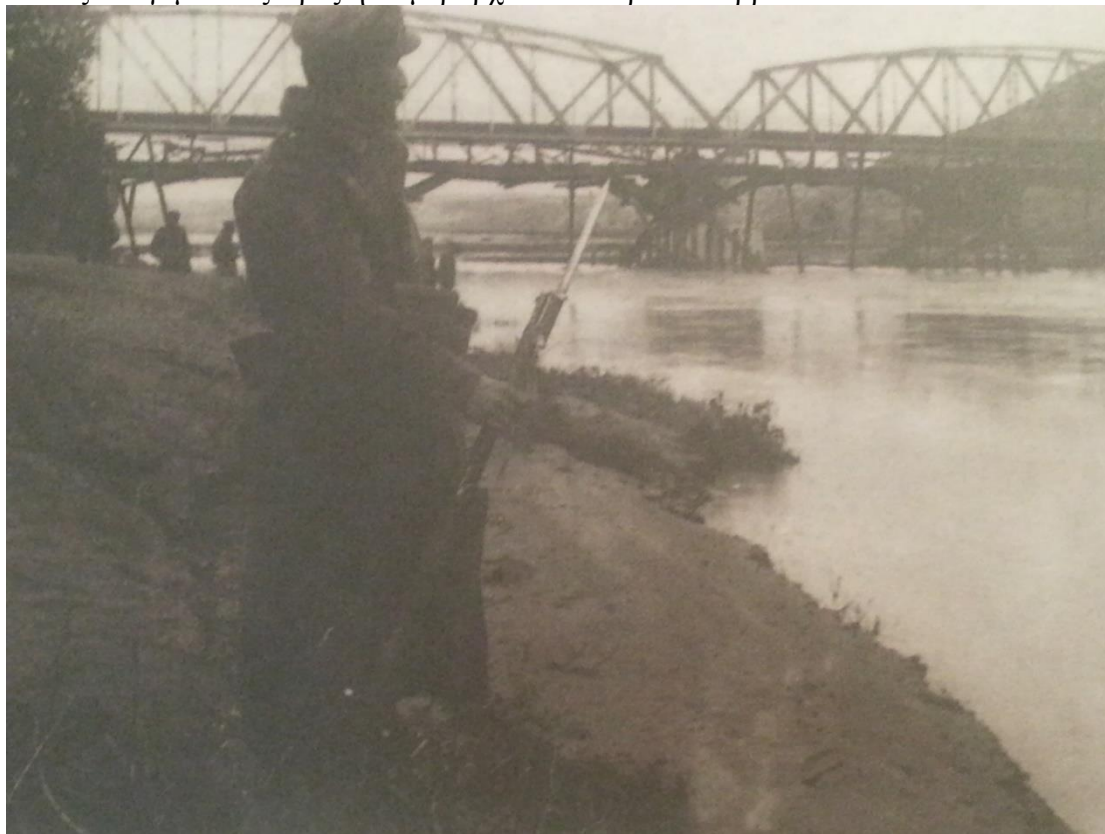
Τρεις μεραρχίες οι:1^η,2^η,3^η κινήθηκαν κατά μέτωπο, η 4^η κινήθηκε από δυτικά προς Σέρβια για να αποκόψει την υποχώρηση του εχθρού και η 5^η δυτικότερα επιχειρούσε μια ευρύτερη κυκλωτική κίνηση προς Λαζαράδες. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν η ανεξάρτητη ταξιαρχία ιππικού με το απόσπασμα Γενάδη (δυο τάγματα ευζώνων),ενώ ανατολικά των στενών του Σαρανταπόρου προς Λιβάδι κινήθηκε το απόσπασμα ευζώνων Κωνσταντόπουλου (δυο τάγματα).

Η προέλαση του στρατού άρχισε το πρωί της 9^{ης} Οκτωβρίου και συνεχίστηκε όλη τη μέρα παρά τις σοβαρές απώλειες. Έτσι με τη δύση του ήλιου τα ελληνικά τμήματα έφτασαν σε μικρή απόσταση από τις κύριες αμυντικές θέσεις του εχθρού και προετοιμάζονταν για την επίθεση της επομένης.

Τη νύχτα όμως οι Τούρκοι με αρχιστράτηγο τον Χασάν Ταξίν που ηγούνταν δυνάμεων 40.000 ανδρών αρχικά, εκμεταλλευόμενοι την κακοκαιρία υποχώρησαν από τη γραμμή Λαζαράδες-Σαραντάπορο και τα στενά της Πόρτας προς τα βόρεια, εγκαταλείποντας στη φυγή τους μεγάλο αριθμό πυροβόλων.

Οι απώλειες των Ελλήνων από την σκληρή μάχη ήταν:18 αξιωματικοί και 169 στρατιώτες νεκροί και 1027 βαριά πληγωμένοι. Από την πλευρά των Τούρκων 700 νεκροί στο πεδίο της μάχης, μεταξύ των οποίων και 20 χριστιανοί φέροντες σταυρό στο στήθος,17 αξιωματικοί και 684 στρατιώτες αιχμάλωτοι ,συνέλλεξαν τέλος πλήθος λάφυρων².

Την επομένη 10^η Οκτωβρίου η προέλαση των ελληνικών τμημάτων έγινε απρόσκοπτα και τις απογευματινές ώρες η 4^η μεραρχία κατέλαβε τα Σέρβια.

Έλληνας στρατιώτης σκοπός δίπλα στη σιδερένια γέφυρα στις όχθες του ποταμού Αλιάκμονα το 1912. Αστέριος Τόπης (επιμ.) Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913. Φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Zeitz εκδόσεις Κέδρος Αθήνα.

² Νικολαΐδης (1915) Ιστορία του Ελληνοτουρκικού πολέμου, σ.σ.51-52. Εκδοτικός οίκος Φέξη. Εν Αθήναις.

Οι Τούρκοι υποχωρώντας από τη μάχη του Σαρανταπόρου έσφαξαν 117 κατοίκους της πόλης ανάμεσα στους οποίους πολλούς κληρικούς και δασκάλους. Τούρκοι αξιωματικοί, μη εξαιρουμένου και του Αρχιστρατήγου Χασάν Ταξίν πασά, βεβαίωσαν ένορκα ότι τη σφαγή των 117 χριστιανών γερόντων, γυναικών και παιδιών στα Σέρβια δεν μετείχαν Τούρκοι στρατιώτες , αλλά ότι η πράξη αυτή διεπράχθη από Αλβανούς εθελοντές³.

Τι γινόταν στην Κοζάνη των 9.500 κατοίκων και στη γύρω περιοχή που είχε χωριά γύρω της με τουρκικό πληθυσμό ,ενώ γίνονταν οι μάχες;

Η αφήγηση των γεγονότων ανήκουν στον δικηγόρο και συγγραφέα Κωνσταντίνο Τσιτσελίκη:

«Να έτσι μια τέτοια μέρα σαν τη σημερινή ήταν κι εκείνη. Και ακριβώς Πέμπτη της εβδομάδος.

Όλη την προηγούμενη ημέρα έβρεχε με τα καρδάρια. Η καρδιά μας ήταν σφιγμένη. Περιμέναμε κι εδώ το μεγάλο κακό που είχε γίνει στα Σέρβια. Ποιον θ'άπερνε η μπόρα; Οι Τούρκοι έφευγον τσακισμένοι και λυσσασμένοι απ'την καταστροφή τους. Είδαμε τα γυναικόπαιδά τους, τις μπέισσες ,τις χανούμισσες με τα λουστρινένια γοβάκια και τα μεταξωτά τσαρντσάφια, να περνούν βρεγμένες ,κουρελιασμένες, τσακισμένες και λασπωμένες από μέσα από την αγορά της Κοζάνης και να φεύγουν, να φεύγουν....για την.... Κόκκινη Μηλιά! Ο Ομέρ Χιλμή ο τρομερός πρόεδρος του κομιτάτου, ο τραυλός αντισυνταγματάρχης που 'χε φοβερίζει την Κοζάνη λέγοντας πως το αίμα θα τρέξει στα ρύθρα των πεζοδρομίων της, είχε γυρίσει τα στόματα των δυο κανονιών του από το Τζιντζιλέρ (Πετρανά) προς την Κοζάνη. Ο νικημένος του Σαρανταπόρου ήθελε να βγάλει την λύσσα του στα γυναικόπαιδά μας! Τι νύχτα αλήθεια αγωνίας που ήταν εκείνη της 10ης-11ης Οκτωβρίου! Με τον αρχιτέκτονα των Αθηνών Αριστοτέλην Ζάχο που ήταν κι αυτός κρυμμένος στο σπίτι μου ξενυχτήσαμε, σ' ένα παράθυρο μ' έναν παλιογκρά κ' ένα μαυροβουνιώτικο πιστόλι στα χέρια. Τον γκρα τον βαστούσε ο Ζάχος .Είχε πεποίηση καθώς έλεγε ,γιατί είχε πολεμήσει το '97.Περιμέναμε από στιγμή σε στιγμή τη σύλληψή μας ,μας είχε ειδοποιήσει κρυφά ένας καλός αστυνόμος των Σερβίων ο Αλή Εφέντης μέσον του Γεργ Νάνου Γκοβεδάρου που ζει ακόμη. Ο γιατρός ο Γκιουλέκας ,ο Κώτσιος ο Παπακωνσταντίνου κι εγώ ήμασταν σημαδεμένοι.

Τι αγωνία αλήθεια ,ως που να ξημερώσει! Δυο σκιές με τα όπλα επ' ώμου που στέκονταν τις πρωινές ώρες στο γείσο της αντικρινής πόρτας για να μη βρέχονται ,τις περάσαμε για χωροφύλακες που περίμεναν να μας συλλάβουν άμα ξημερώσει. Όταν χάραξε τους είδαμε να ξεκινούν. Ήταν δυο Γκέκηδες φυγάδες της μάχης του Σαρανταπόρου. Τραβούσαν για το χωριό τους οι κακόμοιροι!

Κατά τις 10 ήλθεν απ' έξω ο πατέρας μου. Μας έφερνε νέα ,ο ελληνικός στρατός έρχεται. Είναι ντροπή πια πρέπει να βγούμε κι εμείς έξω, ένα κουράγιο και βγαίνουμε στον πλάτανο της αγοράς. Δειλά μερικές αχτίδες προσπαθούν να ξεσχίσουν τα μαύρα σύννεφα του ουρανού. Μερικοί Κοζανίτες γυρίζουν στην αγορά χωρίς οι μορφές τους να δείχνουν αν μέσα τους κρύβουν χαρά ή λύπη. Η μέρα μοιάζει ακόμα σαν μεγάλη Παρασκευή. Μπροστά μου περνάει ο τελευταίος Τούρκος .Είναι ο δικαστικός κλητήρας ,ο Μουσταφά Κιαζήμ ο Κρητικός μ' ένα αδιάβροχο κι ένα Μάουζερ κρεμασμένο στον ώμο του. Με πλησιάζει να με αποχαιρετίσει.

-Αντίο Κωστανίν Αφέντη, καλή αντάμωση.

-Ωρα καλή Μουσταφά.

Δεν είπαμε τίποτα άλλο.

---

³ Νικολαΐδης (1915)Ιστορία του Ελληνοτουρκικού πολέμου,σ.89.Εν Αθήναις.

Βλέπω τον Χαρίση Βαμβακά να έρχεται βιαστικός από κάτω μ' ένα σκούφο. Λαχανιασμένος πλησιάζει.

-Τούρκοι έρχονται από κάτω !ακούεται μια φωνή.

Φεύγουμε όλοι στα σπίτια μας πάλι .Ήταν δυο τάγματα τσακισμένα της μάχης των Λαζαράδων που περνούσαν φοβισμένα από την Κοζάνη και τραβούσαν για το Σόροβιτς (Αμύνταιο).Παν κι αυτοί. Τώρα!

Είναι μεσημέρι Η αγωνία εξακολουθεί για μας. Γιατί αργούν ν' έρθουν οι Έλληνες; Αν έρθουν οι Κονιάροι από τα χωριά και κάψουν την Κοζάνη και σφάζουν τα γυναικόπαιδα;

Άγνωστοι και αόρατοι διαγγελείς φέρουν την είδηση. Οι Έλληνες πέρασαν τη Γέφυρα του ποταμού. Ο στρατός του Ταξίν Πασά και του Ομέρ Βέη τραβάει προς το Καρατζιλάρ (Δρέπανο) και το Χάντοβο (Πολύμυλο).

Από το μεσημέρι εις τας δυο οι Κοζανίτες όλοι είναι οπλισμένοι με καινούργια Μάουζερ. Η αποθήκη των στρατώνων έγινε γης Μαδιάμ. Οι περισσότεροι ετοιμάζονται να παν στα γύρω τουρκικά χωριά να τα φυλάζουν και να τα ξαλαφρώσουν από τα περίσσια .....σιτάρια και πρόβατα. Όμιλοι ενόπλων είναι μαζεμένοι εδώ κ' εκεί στην αγορά. Η ώρα είναι 3 ½ το απόγευμα. Ο ήλιος λάμπει τώρα. Είναι ο ήλιος της ελληνικής ελευθερίας. Ο Πάϊκος ο Δελιαλής έρχεται ιδρωμένος και τρεχάτος από τον σημερινόν δρόμον της 11^{ης} Οκτωβρίου.

13 Οκτωβρίου 1912 Ένοπλη Κοζανίτισσα στην απελευθερωμένη πόλη Αστέριος Τόπης (επιμ.)Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913.Φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαϊδη-Zeit εκδόσεις Κέδρος Αθήνα.

-Τες καμπάνες Μπρε! τες καμπάνες. Ήρθαν οι Έλληνες ....Ο Ζάχος αρχίζει να κλαίει και να με φυλάει .Πετάει το κόκκινο φέσι και τα' άσπρα του μαλλιά ανεμίζοντας από το γλυκό βοριαδάκι. Τραβούμε για την υποδοχή του ελληνικού στρατού. Μπροστά στο σπίτι του Πολυζούλη μαζεμένος πολύς κόσμος. Ο Δεσπότης ,ο γερο-Φώτιος με τα χρυσά του άμφια και τη βυζαντινή πατερίτσα του ευλογεί και κλαίει, ανοίγουμε το πλήθος και προχωρούμε.

Ένας Κένταυρος, ένας ημίθεος με το σπαθί γυμνό πάνω στο μαύρο του άλογο και με το τιμημένο ελληνικό στέμμα στο κεφάλι στέκει σαν άγαλμα στη μέση του πλήθους .Είναι μαυρισμένος από τον πόλεμο και τα μάτια του δακρυσμένα από τη συγκίνηση. Δεν μιλάει κοιτάζει μόνο τα αντικρινά βουνά του Αϊ-Λιά για να ανακαλύψει τον εχθρό .Το άλογό του και αυτός είναι τυλιγμένα μέσα σε μια

τεράστια μεταξωτή γαλάζια σημαία. Ποιός τον τύλιξε; Που βρέθηκε η ελληνική σημαία

στην Κοζάνη; Ένας γέρος Κοζανίτης με άσπρα μακριά μαλλιά γονατίζει και με κλάματα φυλάει τα ρουθούνια του αλόγου του. Τα κορίτσια του βάζουνε βασιλικό και χρυσάνθεμα στα χαλινάρια, στα λουριά, στη θήκη του σπαθιού του. Είναι ο πρώτος Έλλην ιππέας που μπήκεν ως ανιχνευτής μέσα στην Κοζάνη. Έμαθα το όνομά του Μακρής από την Τσαριτσάνη. Ζει ή πέθανε; Δεν ξέρω. Η Κοζάνη δε θα τον λησμονήσει. Μια μέρα πρέπει να κάμει τον ανδριάντα του στην είσοδο της πόλεως⁴.

Ο Μακρής ήταν μέλος στο τμήμα της ταξιαρχία ιππικού του συνταγματάρχη Σούτσου με τους ανιχνευτές που μπήκαν πρώτοι στην πόλη.

Ο ενθουσιασμός, τα δάκρυα χαράς, η συγκίνηση απερίγραπτα τα συναισθήματα που πλημμύριζαν την καρδιά του κάθε κοζανίτη, του κάθε Έλληνα παντρεύονταν εκείνη την ώρα με τους χορούς και τα τραγούδια.

Στις 14 Οκτωβρίου 1912 η πόλη υποδέχθηκε με ζητωκραυγές και κωδωνοκρουσίες επίσημα το βασιλιά Γεώργιο τον Α΄ και το διάδοχο Κωνσταντίνο τον Β΄. Στην είσοδο της πόλης περίμεναν: ο μητροπολίτης Φώτιος Μανιάτης, ο δήμαρχος Αρμενούλης Νικόλαος και ο γυμνασιάρχης Παναγιώτης Λιούφης και πλήθος κόσμος. Οι μαθητές των σχολείων με πατριωτικά άσματα υποδέχθηκαν το βασιλιά. Τελείται δοξολογία στον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Νικολάου.

Όμως είχε οριστικά απελευθερωθεί η περιοχή στις 11 Οκτωβρίου;

Δυστυχώς όχι. Την ήττα της 5^{ης} μεραρχίας υπό τον Ματθαιόπουλο που επιχείρησε να προωθηθεί με όχι επαρκείς δυνάμεις (11000-12000 στρατιώτες) προς Μοναστήρι, στη Βεύη και το Αμύνταιο 22-24 Οκτωβρίου, ακολούθησε τουρκική αντεπίθεση. Οι Τούρκοι, που αντιπαρατάσσουν 40000 στρατιώτες, αναπτερώνουν τις δυνάμεις τους εξαιτίας αυτού του γεγονότος κι αντεπιτίθενται. Στα Σερβία είχαν συγκεντρωθεί, κατεχόμενοι από φόβο, γύρω στις δεκαπέντε χιλιάδες πρόσφυγες από την Κοζάνη και τα γύρω χωριά⁵. Εδώ συμβάλλουν σημαντικά τα εθελοντικά σώματα των ελλήνων Γαριβαλδινών υπό τον Αλέξανδρο Ρώμα.

Στις αρχές Νοεμβρίου του 1912 στο χωριό Ίσβορο (Λευκόβρυση) γίνεται μάχη με οπλισμένους κατοίκους.

Οι Έλληνες ερυθροχίτωνες αφού βάδισαν κατά του Ίσβορου βρήκαν τους τούρκους χωρικούς ένοπλους και έτοιμους να τους επιτεθούν. Ο χότζας του χωριού είχε ανεβεί στο μιναρέ και παρότρυνε τους Τούρκους να κινήσουν ιερό πόλεμο κατά των απίστων, όπως άκουσε αυτό ένας από τους σαλπικτές των ερυθροχιτώνων, που γνώριζε την τουρκική γλώσσα. Οι Τούρκοι χωρικοί υποδέχθηκαν τους Έλληνες ερυθροχίτωνες με πυροβολισμούς και αυτοί ανταπάντησαν σ' αυτούς. Από το φανατισμό και την εμμονή των Τούρκων χωρικών η μάχη είχε διάρκεια όλη τη νύχτα μέχρι το πρωί, όταν και νίκησαν θριαμβευτικά οι ερυθροχίτωνες. Στη διάρκεια της μάχης σκοτώθηκαν αρκετοί Τούρκοι χωρικοί, πολλοί πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Ακολούθησε η πυρπόληση του χωριού. Κατά πάσα πιθανότητα στο χωριό βρίσκονταν μεγάλες αποθήκες πυρομαχικών, γιατί για πολλές μέρες κατόπιν ακούγονταν εκπυροσκοροτήσεις, προερχόμενες από τα πυρομαχικά που καίγονταν⁶.

Οι κάτοικοι της Κοζάνης και των γύρω χωριών χαιρέτησαν πανηγυρικά την καταστροφή του τουρκικού χωριού Ίσβορο, γιατί αυτό αποτελούσε διαρκή φόβο για τους χριστιανούς γύρω και ήταν επικίνδυνη ενέδρα για τον ελληνικό στρατό.

Στο δρόμο για τη Σιάτιστα στις 4 Νοεμβρίου οι Γαριβαλδινοί στα Καραγιάννια δέχονται επίθεση 300 τουρκαλβανών. Τραυματίζονται 3-4 Γαριβαλδινοί, αλλά αυτοί βγαίνουν νικητές από τη μάχη.

⁴ Βόρειος ΕλλάςΤσιτσελίκης,11^η Οκτωβρίου 1912,Β΄ περίοδος,φ.74,σ.1,Κοζάνη.

⁵ Γάγαλης (2013)Οι Γαριβαλδινοί και η δράση τους στην απελευθέρωση της Δυτικής Μακεδονίας.

⁶ Γάγαλης (2013)Οι Γαριβαλδινοί και η δράση τους στη Δυτική Μακεδονία.

Χρειάστηκε επομένως η σημαντική βοήθεια του σώματος των 1.200 Ελλήνων Γαριβαλδινών υπό τον Αλέξανδρο Ρώμα και η νικηφόρα μάχη της Σιατίστης την 4^η Νοεμβρίου του 1912 με την πολύ σημαντική βοήθεια που προσέφεραν στην άμυνα της πόλης οι Κρήτες εθελοντές όπως και στην απελευθέρωση των περιοχών Γρεβενών, Βοΐου & Καστοριάς, για να οριστικοποιηθεί η απελευθέρωση της περιοχής μας .

Στις 11 Οκτωβρίου 1915 η πόλη γιορτάζει 3 χρόνια μετά τη λευτεριά της. Στο πάρκο του Αγίου Αθανασίου όλες οι αρχές αποδίδουν φόρο τιμή στους νεκρούς του πόλεμου, όπου εκεί είναι θαμμένοι, καταθέτοντας στεφάνια και εκφωνώντας ομιλία. Από τον Οκτώβριο του 1913 σταμάτησαν να θάβουν εκεί νεκρούς και με πρόταση του Δημάρχου Μάνου ,του Μητροπολίτη Φωτίου και του Νομάρχη Χωματιανού ή του Τριανταφυλλίδη,το παλιό εκείνο νεκροταφείο μετατρέπεται τελικά σε πάρκο⁷.

Εκατόν πέντε χρόνια πέρασαν από τότε, η Κοζάνη μας μεγαλώνει και προοδεύει, όλοι χαιρόμαστε την ελευθερία. Ας σκύψουμε όμως ευλαβικά κι ας φέρουμε στη σκέψη μας τους γενναίους στρατιώτες μας αλλά την πολύ σημαντική βοήθεια που προσέφεραν οι εθελοντές Κρήτες και οι Γαριβαλδινοί που χάθηκαν στις μάχες για να αναπνέουμε εμείς τον αέρα της λευτεριάς. Ας είναι ελαφρύ το χόμα που σκεπάζει τα σώματα των ηρώων. Το γεγονός αυτό ας είναι αφορμή να αναλογιστούμε και εμείς την τεράστια ευθύνη που έχουμε να διαφυλάξουμε αυτά που πέτυχαν οι πρόγονοί μας με κάθε κόστος αν χρειαστεί.

Ζήτω η ελεύθερη Κοζάνη

Ζήτω ο ένδοξος ελληνικός στρατός.

Κοζάνη,11 Οκτωβρίου 2017

*Η ομιλία εκφωνήθηκε στην κεντρική πλατεία της Κοζάνης, στο πλαίσιο εορτασμού της επετείου απελευθέρωσης της πόλης από τον τουρκικό ζυγό.

---

⁷ Η.τ.Μ.(1915) Εντυπώσεις και σκέψεις από την 11^η Οκτωβρίου,φ.120,σ.2,εν Κοζάνη.